

Kártyagyártás Kassán

Jánoska Antal

A magyarországi kártyakészítés történelemkönyvében egy kisebb fejezet Kassa városának is jut, hiszen közel másfél évtizeden át – kb. 1836–1849 között – működött itt kártyanyomda. A kevéske levéltári adat és tárgyi emlék, továbbá egy irodalmi visszaemlékezés nyújt lehetőséget arra, hogy megpróbáljuk összefoglalni a kassai kártyakészítés történetét.

1996-ban a kassai levéltárban töltöttem két napot Horváth Ferenc barátommal, hogy Werfer József kártyagyáráról gyűjtsünk adatokat. Az intézet munkatársai hívták fel figyelmünket a közeli Budimír (Budamér) falucska kastélymúzeumának időszaki kiállítására, mely a Kelet-Szlovákiai Történelmi Múzeum játékkártya-gyűjteményét mutatta be. A kutatás szerencsés fordulata volt ez, hiszen a tárlókban több Kassán készült játékkártya, sőt budai, pesti és bécsi készítésű játékok is szerepeltek. A budimíri kastélyban kiállított, viszonylag nagyszámú, Bécsben készült kártyaiv arra a feltételezésre ad okot, hogy Werfer a császárvárosban ismerkedett meg a kártyafestés művészetével és juthatott egy szakmabeli hagyatékához.

A Werfer-család tagjai három generáción át saját vállalkozásaikban voltak jelen a kassai nyomdaiparban. Az első, könyvnyomtatásra szánt sokszorosító gépet 1832-ben állították üzembe. 1836-ban kezdődött meg a kártyagyártás, és botladozva, állandó pénzügyi zavarokkal küszködve működött 1845-ig. Jól tükrözi a bizonytalanságot egy 1843-ban készült feljegyzés, mely szerint a Werfer-cég „majdnem elégtelen a megrendelések teljesítésére”. A termékválasztékban huszonhat féle kártya szerepelt. Az ismert kártyaképek sokszorosítási technikái vegyesek: fametszet, litográfiák és rézmetszetű játékok készültek a kártyagyárban. Bécsi, mitológiai és nemzeti tarokk, kávéházi kommersz kártyák – whist és piquet –, magyar „egyfejű” és „kétfeljű”, azaz egyalakos és tükörképes, feltehetően soproni mintákkal készült kártyák. Az olvasó számára talán néhány kifejezés magyarázatra szorul. A tarokkjáték a 19. század népszerű játéka volt, kelléke a 42 lapos tarokk-kártya. Huszonegy római számmal je-

lölt lapja különösen érdekes számunkra, hiszen változó motívumait művészi igényességgel rajzolták meg az illusztrátorok. Paraszti és polgári életképek, történelmi, színházi, vadász-, mitológiai és humoros rajzok, vár-, város- és tájképek szerepeltek a tarokklapokon. A whist-kártya 52 lapos francia sorozatje-

1. számú illusztráció

2. számú illusztráció

lú játék (ma rómi- vagy bridzskártya a neve), míg a piquet (piké) ugyanilyen, de 32 lappal készül. „Egyfejű” a kártyakép, amikor az egész lapot betölti az ábrázolt alak – pl. a korábban bemutatott soproni-képes minta. „Kétfejű” – tükörképes – a kártya, ha a lapfelező két oldalán azonos az egymással szembefordított rajz – pl. a Közép-Európában használt magyar kártya, vagy mint német neve is jelzi, a Doppeldeutsche.

1844-ben az eperjesi váltótörvénytől 45. számú bejegyzésében már *Werfer József* és *Rainer* (Rájner) *Károly* kassai kártyagyáráról olvashatunk. Talán a túlélés reménye hozta létre ezt a közösséget, ám nem oldotta meg a kártyanyomda pénzügyi zavarait. 1845-ben, a kassai 1717. sz. bejegyzés szerint, beszüntetik a kártyagyártást, az 1759 sz. jegyzet viszont a gyár *Rainer Károly* nevére történő átírását közli. *Rainer* feltehetően tovább gyártotta a korábbi választékokat, hiszen játékkártyára volt kereslet Északkelet Magyarországon is. (A legközelebbi kártyagyárak Budán és Pesten működtek ebben az időben.) *Rainer Károly* jelzettel viszont csak egyetlen kártyaemléket, a várképes tarokkot ismerjük: „Készült Kassán – Rájner Károlynál” olvashatjuk a kártya treff botosán. E tarokk érdekessége, hogy 1871–

1874-ben változatlan rajzolatlan, de eltérő színezéssel jelennek meg a tarokklapok a Debreceeni Kártyagyári Részvénytársaság termékei között. (Tarokk album, 7. sz.) A kártyacsomag színes lapjait viszont megváltoztatta az új kiadó, a színjeleken kívül más hasonlóságot nem fedezhetünk fel a botos, lovag, dáma és király lapok összehasonlításakor.

Az utolsó kassai városi bejegyzés 1849-ben a *Rainer*-hagyaték rendezése, mely a tulajdonos elhunytát jelzi számunkra. Ezen a ponton le is zárhatjuk a kassai kártyakészítés történetét.

Még néhány szó a Werferék ténykedéséről: a nyilvántartások szerint, 1846-ban *Werfer József Károly* elhunyt, vagyonát és a nyomdát *József* nevű fia örökölte és működtette még a századfordulón is. Nincs tudomásunk arról, hogy később kártyagyártással próbálkoztak volna.

Meg kell emlékeznünk *Werfer József Károly* debreceni kapcsolatairól is. A nyomdatulajdonos figyelme 1843 után fordult az alföldi város felé. Ekkor folyamodott „metsző intézet” engedélyezéséért a helytartó tanácsához. 1845-ben végül lerakatot hozhatott létre a városban, melynek vezetője *Werfer* sógora, *Mohl Gusztáv* lett. Történetünkben ez azért fontos esemény, mert a dokumentumok szerint az 1850-es évek közepén Debrecenben már gyárthattak kártyákat *Aufhalter József* vezetésével, akit egy helyen *Werfer* első segédeként említenek. Hosszú időn át nem működhetett a kártyagyár, hiszen hamarosan *Aufhalter* már saját nevét írta készítőként a termékekre és dolgozott 1871-ig kártyafestőként Debrecenben. *Werfer* jelzéssel nem találunk a műtárgyak között Debrecenben készült kártyát.

Játékkártyák *Werfer József Károly*tól

1. Mitológiai tarokk „Fabricirt in Kaschau bey Jos. Werfer”

Litográfia sablonszínezéssel, 42 lap. Feltehetően osztrák minta szolgált alapul a metszet készítőjének. 1. sz. illusztráció: XI. tarokk

3. számú illusztráció

2. „Nemzeti tarokk”; „Készült Kassán Werfer Josef-nél”; (Tarokk Album, 31. sz.)

Rézmetset (?) sablonszínezéssel, 41 lap. A tarokkokon a középkori magyar történelem eseményeinek és alakjainak rajza.

3. sz. illusztráció: XIV–XVII. tarokkok:

XIV: „Barátság vészben – Hunyady Jan. Serviában”

XV: „Sz. Gotthardi ütközet – Kenyérmezei ütközet”

XVI: „Frangepan Fridrikkel – Zondy Dregelynél”

XVII: „Hunyady Belgrádnál – Moys Nádor Palurstin”

A mai szemlélőnek olykor mélyen bele kell ásnia magát a magyar történelembe, hogy követve az alkotó történelemszemléletét, megfejthesse az ábrázolt személyek kilétét és a megrajzolt eseményeket.

3. Várképes tarokk; 42 lap, litográfia sablonszínezéssel

Két változatot ismerünk, melyeken a várképek nagyjából azonos rajzolatok, de helyüket felcserélték a tarokklapokon. Az egyik kártyán a jobb felső sarkokban helyezték el a feliratokat, másíknál ezek a lapfelezőhöz kerültek. (Lásd 8. sz. leírást)

4. Német sorozatjelű, ún. győzelmi kártya. 3 lap, feltehetően Werfer-gyártmány.

Napóleon legyőzése után Közép-Európa-szerte fél évszázadon át divattá vált a háború eseményeit és hadvezéreit ábrázoló kártya gyártása. Jelen volt ez a játék szinte minden magyarországi kártyafestő termékei között még a 19. század hatvanas éveiben is.

5. Bécsi képes francia sorozatjelű kártya; „Joseph Werfer – in Kaschau”

Fametszet, sablonszínezéssel, 32 lap; 2. sz. illusztráció: 6 lap a kártyacsomagból (Fotó: Horváth Ferenc)

6. Kártyacsomagolás „Feine piquet Fabricir in Kaschau von Joseph Werfer”

Francia sorozatjelű piké kártyához.

7. Kártyacsomagolás „Remek piquet Werfer Jósef ... Kassán”

Francia sorozatjelű piké kártyához.

Tarokk-kártya Rainer Károlytól

8. Várképes tarokk; „Készült Kassán – Rájner Károlynál”

Rézmetset sablonszínezéssel, 42 lap

Az II–XXI tarokkokon a történelmi Magyarország várainak stilizált rajza: Leányvár, Beczkó, Tóth-Lipse, Szépvár, „Szepesváralya”, Szolnok, Gács, Eger, „Trencsin”, Krásznahorka, Munkács, Appony, Szklabina, Borostyánkő, Simontornya, Detrekő, Dévény, Boldogkő, Körmöczvár, Sztrecsén, Árva, Hunyadvára, Vinna, Visegrád, Újlak, Blatincza, Ónod, Vasvár, Daruvár, „Szepes Ház”, Német-Újvár, Ecsed, Zemolén, Nyitra, Hollókő, Zólyom, Sáros, „Posony”, „Syandavár” és Szaláncz.

Irodalom

Kerekes: A kassai kereskedők életéből, 1913.

Jánoska Antal: Tarokk Album, 1998.